

348
Ш35

1576/—

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

і.м. М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ШВЕЦЬ Наталія Олександрівна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-МОВЛЕННЕВОЇ
КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ І МУЗИКИ

ІЗ.00.01 - теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

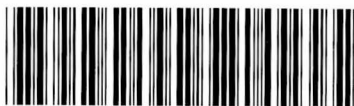
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Швец --

БІБЛІОТЕКА
УДПУ ім. М. П. Драгоманова

Київ-1995

НБ НПУ

100207598

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Українському державному педагогічному університеті ім. М.Драгоманова.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
КОВАЛЬ Лариса Григорівна.

Офіційні опоненти - доктор філософських наук, академік
АНН України
ЗВЮН Іван Андрійович,
- кандидат педагогічних наук, доцент
ШПАК Вікторія Іванівна.

Провідна установа - Кіровоградський державний педагогічний
інститут ім. В.Винниченка.

Захист відбудеться "7" вересня 1995 р. о "16" год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К ІІЗ.01.02 в Українському
державному педагогічному університеті ім. М.Драгоманова за адре-
сою: 252030, м.Київ, вул. Пирогова,9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Українського
державного педагогічного університету ім. М.Драгоманова.

Автореферат розіслано "28" листопада 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук

Долина — Л.В.ДОЛИНЬСКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

А к т у а л ь н і с т ь. На сучасному етапі розвитку суспільства, спрямованого на національне відродження України, виникає гостра потреба в перебудові людських взаємин, у підвищенні загальнокультурного потенціалу особистості. В цих умовах зростає роль нової педагогічної теорії, методологічними підвалинами якої є ідеї гуманізації і гуманітаризації системи освіти, орієнтації на розвиток творчої, духовно збагаченої молоді, поглиблення її національної та культурно-естетичної вихованості.

Соціальні вимоги щодо змісту шкільної освіти зумовлюють необхідність удосконалення підготовки вчителів, розгляду пріоритетних напрямків підвищення їхнього культурного і професійного рівня, пошуку оптимальних форм і методів навчання і виховання з урахуванням специфіки педагогічної діяльності.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дає можливість розглядати проблему формування висококваліфікованих спеціалістів у контексті нового культурологічного, гуманістичного підходу до розробки національної системи педагогічної підготовки вчителів. Система спирається, передусім, на концепції виховання особистості, розроблені К.Д.Ушинським, С.Т.Шацьким, І.П.Івановим, А.С.Макаренком, В.О.Сухомлинським тощо.

Окреслення теоретичних позицій педагогів-класиків дало змогу визначити напрямки професійного удосконалення майбутнього вчителя, розглянуті в працях Ю.П.Азарова, А.М.Алексюка, Ф.М.Гоноболіна, С.Б.Єлжанова, І.А.Зязюна, Н.В.Кузьміної, В.О.Сластьоніна, А.М.Щербакіна та ін. Автори розкривають шляхи, методи і засоби підготовки студентів до оволодіння педагогічною майстерністю, формування в них загальної та професійної культури в умовах існуючої системи вузівської освіти. Це дає змогу визначити фактори оптимізації сучасного навчально-виховного процесу й умови максимального набли-

ження навчання у вузі до майбутньої діяльності.

Визначальним у підготовці спеціалістів вчені вважають розвиток у майбутніх вчителів культури педагогічного спілкування, оскільки тільки під час творчого контакту створюються можливості впливу педагога на учня /В.А.Кан-Калик, О.В.Киричук, К.М.Левітан, О.О.Леонтєв/. Цілеспрямоване спілкування в школі сприяє розвитку мотиваційної сфери учнів, дає змогу максимально реалізувати специфічні риси особистості у виховному процесі, надати навчанню творчого характеру.

Одним із основних засобів педагогічного спілкування є усне мовлення, яке забезпечує не лише інформативний, а й естетичний вплив на школярів. Відтак серед професійних умінь учителя важливе місце посідає вміння володіти своїм голосом /М.М.Баженов, Б.М.Головін, М.І.Ільяш, А.Й.Капська, О.О.Князько, Л.М.Мещанова та ін./.

На думку вчених Л.В.Бондаренка, І.І.Левідова, В.П.Морозова, голос є своєрідним інструментом, через інтонаційні виражальні засоби якого людина передає свій емоційний стан. Найкращим провідником емоцій автори вважають вокальне мовлення – синтез музики і слова.

Досліджувана проблема потребує врахування нагромадженого наукою досвіду в галузі вокальної педагогіки, яка є значним резервом використання засобів інтонаційної виразності співу й усного мовлення, що сприяє виробленню відповідних умінь і навичок /Д.Л.Аспелунд, В.О.Багадуров, О.М.Вербов, П.В.Голубєв, Л.І.Євтушенко, О.Зданович, О.В.Знаменська, А.Г.Менабенті, М.В.Микиша, І.К.Назаренко, Г.М.Ройзен, О.Є.Юцевич та ін./.

Акустично-фізіологічні механізми вокального та усного мовлення, зокрема їхні спільні риси і відмінності, вивчали М.С.Грачова, Л.Б.Дмитрієв, М.І.Жинкін, В.П.Корозов, С.М.Ржевкін, В.О.Тринос,

Ф.Ф.Фортунатов, М.П.Фролов, Р.Фссон.

Загальна інтонаційна природа мовлення і музики розглядається в працях Б.В.Асаф'єва, В.В.Медушевського, Є.В.Назайкінського, М.Є.Озаровського, А.Н.Сохора. Згідно з позицією цих авторів, музичні інтонації виникають на мовленнєвих засадах і є емоційно-тонічним продовженням їх. Як фонетичне явище інтонація розглядається в працях Б.О.Богородицького, А.В.Саркісяна, О.М.Пешковського. Вчені вважають музичну інтонацію похідною від фонетико-інтонаційного складу мови, що обумовлює належність її до певного часу та простору і визначає комунікативні можливості музичного мистецтва.

Здатність музики впливати на емоційно-чуттєву сферу особистості, сприяти формуванню її потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, виявляється в різноманітних видах діяльності, а отже, і в педагогічному спілкуванні, що відмічають дослідники Т.Ф.Брайченко, Л.Г.Коваль, Г.М.Надалка, О.П.Рудницька та ін.

Як складний діалог різних культур розглядають музичне мистецтво Ф.Б.Белоус, О.М.Гордійчук, А.М.Растрігіна, Т.Я.Рязанова. Автори визначають ефективні шляхи і засоби освоєння майбутніми вчителями музичних творів з метою підвищення рівня їхньої музичної культури. Дослідження Л.А.Дерев'янка присвячується питанням становлення культури майбутнього педагога засобами вокально-мовленнєвого мистецтва.

Актуальність проблеми, що розглядається нами, посилюється, якщо її осмислювати з погляду своєрідності професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів і музики, в якій вокально-мовленнєва діяльність є головним засобом впливу на духовну сферу учнів, розширення і збагачення їхнього емоційно-чуттєвого досвіду, розвитку творчих сил і здібностей.

Науково-педагогічні праці, присвячені підготовці вчителів по-

чаткової школи до естетичного розвитку учнів /О.М.Гордійчук, Г.П.Нестеренко, С.О.Чеботарьонов, З.П.Яропуд та ін./, свідчать про те, що проблема формування у фахівців цього профілю вокально-мовленнєвої культури як важливої професійної складової ще не стала предметом спеціальних досліджень. Програми педвузів не передбачають створення системи оволодіння майбутніми вчителями вокально-мовленнєвою майстерністю, не вивчено умови, які б дали змогу здійснити таку підготовку спеціаліста, не визначено змісту та методів вокально-мовленнєвого розвитку студентів.

Ці аспекти розробленої проблеми і потреби практики зумовили вибір теми дисертації "Педагогічні умови формування вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів початкових класів і музики".

Об'єкт дослідження - процес формування вокально-мовленнєвої культури студентів факультету підготовки вчителів початкових класів з додатковою спеціальністю "музика".

Предмет дослідження - педагогічні умови формування вокально-мовленнєвої культури студентів двопрофільної спеціалізації.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов, які у разі впровадження розробленої нами організаційно-методичної системи, забезпечують підвищення рівня вокально-мовленнєвої культури вчителя.

Гіпотеза дослідження - високого рівня сформованості вокально-мовленнєвої культури можна досягти, якщо в основу навчального процесу буде покладено організаційно-методичну систему, що сприяє вдосконаленню професійної майстерності майбутніх учителів засобами вокально-мовленнєвого мистецтва. Провідними умовами її реалізації є: поетапність формування вокально-мовленнєвої культури студентів; варіативність організаційних форм навчання; диференці-

йований підхід до вокально-мовленнєвого розвитку студентів; діалогічність процесу педагогічної взаємодії; актуалізація емоційно-мотиваційної сфери студентів; активізація самостійної вокально-мовленнєвої діяльності майбутніх вчителів.

Мета і гіпотеза визначили завдання дослідження:

1. На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури розкрити зміст та структурні компоненти вокально-мовленнєвої культури педагога.

2. Теоретично обґрунтувати критерії і визначити рівні вокально-мовленнєвого розвитку студентів.

3. Розробити й апробувати організаційно-методичну систему формування вокально-мовленнєвої культури в умовах вузівського навчально-виховного процесу.

4. Виявити й експериментально перевірити педагогічні умови ефективного розвитку вокально-мовленнєвої культури майбутніх учителів, розробити методичні рекомендації щодо її становлення.

Методологічну основу дослідження становили положення про соціальну сутність культури та її роль у розвитку особистості, природу та функції мистецтва як соціального феномена, про детермінованість розвитку особистості змістом та засобами її професійної діяльності. Дослідження проводилося в межах культурологічного підходу, що передбачає орієнтацію процесу виховання на найвищі досягнення сучасної духовної культури.

Теоретичною базою дослідження стали праці в теорії культури /В.С.Біблер, В.Є.Давидович, М.С.Злобін, М.С.Каган, Л.М.Коган, Е.С.Маркарян, А.Моль, В.М.Розін, Е.В.Соколов та ін./, психологічної теорії особистості /Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн/, праці педагогів та психологів, в яких роз-

глядаються питання формування особистості вчителя /С.І.Архангельський, Ф.В.Гоноболін, О.В.Киричук, Г.С.Костюк, Н.В.Кузьміна, О.Г.Мороз, К.М.Левітан¹, В.О.Сластьонін, О.І.Шіскунов, О.І.Шербаков та ін./.

З метою розв'язання поставлених завдань було використано такі методи дослідження: теоретичні - аналіз філософсько-естетичної, соціологічної, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури, а також емпіричні: діагностичні /анкетування, опитування, бесіди/, обсерваційні /спостереження/, прогностичні /експертні оцінки, моделювання, рангування/, експериментальні /констатуючий та формуючий експерименти/, статистичного опрацювання результатів дослідження.

Б а з а дослідження. Різними видами дослідно-експериментальної роботи було охоплено 313 студентів та викладачів факультету підготовки вчителів початкових класів /з додатковою спеціальністю " музика " / Ізмаїльського, Кам'янець-Подільського, Криворізького, Рівненського педагогічних інститутів і 20 вчителів загальноосвітніх шкіл.

Дослідження проводилося у т р и е т а п и :

Н а п е р ш о м у етапі /1989-1991 рр./ було вивчено філософську і психолого-педагогічну літературу з проблеми, визначено ступінь її розробленості, зібрано емпіричні дані, сформульовано основні положення, робочу гіпотезу та визначено методи дослідження.

Н а д р у г о м у етапі /1991-1992 рр./ було визначено критерії та рівні сформованості вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів, опрацьовано методик у їхнього вивчення, проведено констатуючий експеримент, розроблено організаційно-методичну систему розвитку вокально-мовленнєвої культури у студентів двопрофільної спеціалізації.

На третьому етапі /1992-1995 рр./ було теоретично обгрунтовано й апробовано систему педагогічних умов формування вокально-мовленнєвої культури студентів, проведено формуючий експеримент, опрацьовано його результати.

Наукова новизна дослідження полягає у створенні педагогічно спрямованої організаційно-методичної системи формування вокально-мовленнєвої культури студентів; виявленні педагогічних умов організації процесу розвитку вокально-мовленнєвої культури студентів на факультеті підготовки вчителів початкових класів; визначенні критеріїв та рівнів сформованості вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів.

Особистий внесок автора дослідження полягає у визначенні поняття вокально-мовленнєвої культури майбутнього вчителя початкової школи, розкритті її змісту і структури, розробленні комплексу критеріїв виявлення рівнів вокально-мовленнєвого розвитку студентів та в створенні організаційно-методичної системи формування цієї якості у спеціалістів згаданого вище профілю.

Теоретична значущість дослідження полягає в розкритті специфіки процесу формування вокально-мовленнєвої культури студентів двопрофільної спеціалізації засобами вокального та мовленнєвого мистецтва; поетапній реалізації компонентів вокально-мовленнєвої культури в процесі становлення професійної майстерності вчителя початкових класів і музики.

Практична значущість дослідження вбачається в розробленні та апробації організаційних форм і методів вокально-мовленнєвого розвитку студентів; створенні методичних рекомендацій щодо забезпечення педагогічних умов формування вокально-мовленнєвої культури майбутніх спеціалістів у процесі їхньої професійно-педагогічної підготовки у вузі.

В і р о г і д н і с т ь результатів дослідження забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, реалізацією комплексної методики, яка відповідає завданням дослідження, поєднанням кількісного та якісного аналізу результатів експерименту, впровадженням розроблених рекомендацій у практику навчального процесу педвузів.

Н а з а х и с т в и н е с е н о такі положення:

- вокально-мовленнєва культура як професійна складова вчителя початкової школи і, водночас, підсистема його загальної культури являє собою інтегративне утворення, яке відображує сукупність комунікативних норм, цінностей і знань /вони реалізуються у вокально-мовленнєвій діяльності за допомогою відповідних умінь/ і включає емоційно-мотиваційний, пізнавально-когнітивний, регулятивно-дійовий компоненти;

- комплекс критеріїв /професійна спрямованість та інтерес до вокально-мовленнєвої діяльності, обсяг спеціальних знань з вокально-мовленнєвого мистецтва, ступінь розвитку вокально-мовленнєвих умінь/ дає можливість діагностувати рівні сформованості вокально-мовленнєвої культури студентів /системно-моделюючий, локально-моделюючий, адаптивно-репродуктивний/ і здійснювати диференційований підхід у процесі поетанного її становлення;

- ефективне формування вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів можливе, якщо в основу цього процесу буде покладено розроблену нами організаційно-методичну систему, дієвість якої забезпечується комплексною реалізацією певних педагогічних умов.

А п р о б а ц і я результатів дослідження здійснювалася під час експериментальної роботи на факультеті підготовки вчителів початкових класів /музичні групи/ Ізмаїльського та Кам"янець-Подільського педагогічних інститутів шляхом публікації матеріалів, в яких втілено

основні теоретичні і практичні положення дисертації /Ізмаїл - 1990, Вінниця - 1995/, виступів на міжвузівських науково-практичних конференціях: м.Ізмаїл /1989/, м.Київ /1992, 1994, 1995/, а також створення методичних рекомендацій /м.Одеса - 1990, м.Суми - 1992/.

Структура дисертації, зумовлена логікою дослідження, його завданнями, складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У в с т у п і обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, визначено об'єкт, предмет та мету експериментальної роботи, сформульовано гіпотезу, конкретизовано завдання, основні етапи експерименту, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість, розглянуто основні положення, що їх винесено на захист, а також викладено відомості про апробацію результатів експерименту.

У п е р ш о м у розділі "Проблеми формування вокально-мовленнєвої культури особистості вчителя в теорії і практиці вищої школи" розкрито суть поняття "вокально-мовленнєва культура", викладено результати теоретичного аналізу вихідних для нашого дослідження філософських, психолого-педагогічних, психофізіологічних положень, розглянуто сучасні підходи вчених до вокально-мовленнєвого розвитку особистості як історично зумовленого культурологічного чинника ціннісно-емоційних відносин, а також нагромаджений у цьому аспекті соціальний досвід людства, визначено зміст і структурні компоненти вокально-мовленнєвої культури, критерії та рівні її сформованості у майбутніх вчителів початкових класів і музики.

З метою науково-теоретичного аналізу і визначення суті вокально-мовленнєвої культури нами було розглянуто і використано загальнофілософські концепції культури, що дало можливість побудувати похідні поняття, які фокусують окремі аспекти та властивості досліджуваного феномена.

Існує близько трьохсот визначень культури /аксіологічне, нормативне, семіотичне, динамічне, адаптаційне, діалогічне тощо/. Ми погоджуємося з тими дослідниками, які розглядають культуру у контексті людської діяльності /В.С.Біблер, Е.А.Баллер, Л.М.Давидов, М.С.Злобін, М.С.Каган, Л.М.Коган, Е.С.Маркарян, Е.С.Соколов та ін./. Праці цих авторів дають можливість з'ясувати засади соціокультурної спадкоємності, розкривати культурний зміст історично вироблених матеріальних і духовних надбань людства, виявляти їхню справжню цінність з точки зору єдиного об'єктивного критерію - всебічного розвитку особистості.

М.С.Каган подає "формулу культури" у вигляді потрібної спіралі: предметної діяльності людини, спілкування, художньої творчості. У такому розумінні культура виступає не лише осередком накопичення нових цінностей, знань, уявлень і досвіду, а й формою зв'язку між людьми, яка необхідна для цілісного буття індивіда як культурної істоти і для культури, як відображення, відтворення людського світу.

Категорії "культура", "особистість", "діяльність" у сучасній культурології розглядаються у діалектичній єдності: їхні відносини розуміють як "процес розгортання суспільної сутності суб'єкта" /О.М.Леонтьєв/. Отже, культура становить фундамент, передумову, а також кінцевий, найвищий результат життєдіяльності окремого індивіда. Тому буття в культурі людина переживає як належність до окремого культурного світу, як "укорінення" в рідну культуру, що є

засадою національного почуття і виявляється в бажанні зберегти і закріпити культурні традиції, мову, побут та звичаї – все те, що визначається як культурне середовище. У свою чергу, формування культурної особистості – це не лише процес навчання індивіда мови, здобуття ним знань, оволодіння цінностями тощо, а й діяльне залучення його до суспільного життя, до конкретного практичного спілкування. Таким чином, культурна діяльність у філософській літературі розглядається як творча діяльність, оскільки вона пов'язана з процесом самореалізації особистості.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях діяльність вчителя постає як різновид творчої, а отже, культурної діяльності /М.П.Азаров, Б.А.Кан-Калик, О.Б.Киричук, Н.В.Кузьміна, І.А.Зязюн та ін./, специфічною особливістю якої є те, що вона відбувається в умовах живого та безпосереднього спілкування вчителя з учнями. У педагогічній роботі спілкування виконує функцію соціально-комунікативного забезпечення виховного процесу. Тому необхідною умовою ефективної підготовки майбутніх вчителів є установка на розвиток у студентів комунікативних умінь і здібностей. Вимоги щодо формування у педагога культури спілкування втілено в положеннях та практичній діяльності К.Д.Ушинського, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського та інших визначних діячів освіти.

Орієнтація вокально-мовленнєвої культури на культуру спілкування зумовлюється ознаками самого вокально-мовленнєвого процесу: психологічним контактом, що виникає між об'єктом і суб'єктом діяльності; обміном інформацією за допомогою вербального та музичного спілкування; емоційною взаємодією і взаємовпливом учасників цього процесу. Для наукового розуміння суті вокально-мовленнєвої культури вчителя велике значення мають дослідження Б.В.Асаф'єва, Д.Л.Аспелунда, Л.Б.Дмитрієва, М.І.Жинкіна, І.І.Левідова,

В.П.Морозова, Л.О.Орбелі, І.П.Павлова, Л.Д.Работнова, С.М.Ржевкіна, Р.Юссона. В працях цих авторів розкриваються акустичні і фізіологічні механізми співу та мовлення, їхні спільні і відмінні риси, що дає можливість пошуку оптимальних шляхів вокально-мовленнєвого розвитку студентів.

Так, В.П.Морозов розглядає інтонацію як акустичний засіб виявлення емоцій голосом і відмічає пряму залежність інтонаційного розмаїття мовлення від емоційного стану мовця. Звертаючи увагу на значні можливості співу, Ч.Дарвін називає його "емоційним мовленням", висока чуттєвість якого передається стало зафіксованими інтонаціями, які виступають важливою ознакою музики. Відомий музикознавець Б.Б.Асаф'єв внаслідок своїх спостережень доходить висновку, що музична і мовленнєва інтонації - це "гілки єдиного звукового потоку", корінням якого є людські почуття.

Поняття "вокально-мовленнєва культура" вперше з'явилось у вокальній педагогіці /Д.Л.Аспелунд/. Осно визначало рівень професійної майстерності співака-виконавця, який ґрунтується на біофізичних можливостях механізму голосоутворення і зумовлює інтонаційну виразність співу та мовлення.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної, фізіологічної та мистецтвознавчої літератури, позицій і положень, яких додержувалися діячі науки та мистецтва, дає змогу визначити вокально-мовленнєву культуру вчителя як органічну й істотну частину його загальної культури, що відображує сукупність комунікативних норм, цінностей і знань, вироблених людством, а також емоцій і почуттів, які реалізуються у вокально-мовленнєвій діяльності за допомогою відповідних умінь. У зв'язку з цим визначено зміст і структуру вокально-мовленнєвої культури студентів педвузу, різнобічний характер якої передбачає використання досліджень з різноманітних галу-

зей знань.

Змістові характеристики компонентів вокально-мовленнєвої культури /емоційно-мотиваційний, пізнавально-когнітивний, регулятивно-дієвий/ дали можливість визначити критерії її сформованості у майбутніх педагогів. До них належать: ступінь вираження професійної спрямованості /сукупність сталих мотивів, зорієнтованих на вокально-мовленнєву діяльність у школі/; рівень спеціальних знань /вони передбачають інформованість про специфіку вокально-мовленнєвого процесу, його основні види, форми і методи, про психофізіологічні особливості вокально-мовленнєвого розвитку школярів, способи організації та керування вокально-мовленнєвою діяльністю/; розвиток у студентів вокально-мовленнєвих умінь /уміння використовувати виховний потенціал вокально-мовленнєвого мистецтва у різноманітних формах діяльності, виконавські навички та вміння; вміння орієнтуватися в умовах спілкування, розв'язувати творчі завдання, активно самовиражатися у вокально-мовленнєвій діяльності/.

За допомогою розроблених критеріїв було визначено три рівні сформованості вокально-мовленнєвої культури студентів: системно-моделюючий /високий/, локально-моделюючий /середній/, адаптивно-репродуктивний /низький/.

Констатууючий зріз свідчить про те, що до середнього та низького рівнів розвитку вокально-мовленнєвої культури належить переважна більшість учасників експерименту. Так, середній /локально-моделюючий/ рівень мають 59,2% студентів, низький /адаптивно-репродуктивний/ - 27,3%.

У студентів, які досягли середнього /локально-моделюючого/ рівня, спостерігається досить високий ступінь розвитку окремих вокально-мовленнєвих умінь, та водночас їм бракує здатності систем-

но використовувати їх у педагогічному процесі; комунікативні здібності у них розвинуто недостатньо; знання й уміння сформовано переважно на репродуктивному і творчо-репродуктивному рівні. У вокально-мовленнєвій діяльності студентів з низьким рівнем домінує дія "на зразок", що призводить до примітивно-ділового типу спілкування. Характерною особливістю голосової діяльності таких студентів є низька естетична якість звукоутворення, відсутність образної виразності, емоційної насиченості. Студенти із системно-моделюючим рівнем становлять 13,5%. Міцні знання і глибокий інтерес до мистецтва зумовлюють у них сталу потребу в спілкуванні, творчому прогнозуванні і виконанні вокально-мовленнєвих дій в умовах школи.

Таким чином, аналіз рівнів сформованості вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів початкових класів і музики за допомогою розроблених критеріїв дав змогу визначити педагогічні умови розвитку цієї якості в студентів, що сприяє підвищенню їхньої професійної майстерності.

У д р у г о м у розділі "Експериментальне дослідження умов формування вокально-мовленнєвої культури майбутнього вчителя початкової школи" теоретично обґрунтовуються педагогічні умови організації експериментальної роботи, розкривається зміст організаційно-методичної системи формування вокально-мовленнєвої культури студентів, аналізується динаміка та визначаються перспективи її розвитку.

Реалізуючи умови педагогічного керівництва процесом формування вокально-мовленнєвої культури студентів, ми спиралися на основоположні принципи сучасної психолого-педагогічної науки: єдність свідомості і діяльності /діяльність людини зумовлює розвиток її свідомості, всіх психічних властивостей, які, в свою чергу, спря-

мовують і регулюють практичну діяльність особистості/; двобічність навчального процесу /цілеспрямований та організований педагогічний вплив на студента і самостійна діяльність його як суб"єкта/.

Врахування цих принципів дало можливість визначити й обґрунтувати зовнішні /об"єктивні/ та внутрішні /суб"єктивні/ умови формування вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів. Розглядаючи зовнішні умови як дійову систему, ми відносимо до них ті, що характеризують підготовленість викладачів до активізації самостійної діяльності студентів. Такими зовнішніми умовами є: поетапність формування вокально-мовленнєвої культури студентів; варіативність організаційних форм навчальної діяльності; диференційований підхід до вокально-мовленнєвого розвитку майбутніх вчителів; діалогічність процесу педагогічної взаємодії. Внутрішні умови - це якісні зміни, що визначають ступінь узгодженості діяльності викладача і студента як суб"єкта навчального процесу. До них належать: актуалізація емоційно-мотиваційної сфери студента; активізація самостійної вокально-мовленнєвої діяльності майбутніх педагогів на основі суб"єктно-об"єктних відносин.

Дієвість визначених умов на формуючому етапі експерименту забезпечувалася організаційно-методичною системою розвитку вокально-мовленнєвої культури студентів у процесі їхньої вузівської підготовки. Її теоретичною і методичною базою стали розроблений нами спецкурс "Основи вокально-мовленнєвої культури майбутнього вчителя" та експериментальна програма з курсу "Постановка голосу".

Дослідно-експериментальна робота мала три етапи, на кожному з яких ми прагнули сформуванню професійно-значущі якості і реалізувати особистісно-орієнтований підхід до вокально-мовленнєвого розвитку студентів, досягти професійної спрямованості їхньої підго-

товки.

Мета першого етапу полягала у створенні мотиваційної установки на вокально-мовленнєву діяльність у студентів. Вирішення цього завдання вимагало багатоаспектної діяльності викладача вузу, спрямованої на: розвиток професійної свідомості студента як здатності до замочування вокально-мовленнєвої культури; формування теоретичних знань, потрібних для свідомого вокально-мовленнєвого розвитку майбутніх вчителів; створення потреби у вокально-мовленнєвій діяльності як засобу педагогічного впливу на учнів.

Ця робота здійснювалася в процесі колективних занять у межах спецкурсу. Нами було використано такі активні методи навчання: проблемний виклад знань, створення проблемних ситуацій, проведення бесід, дискусій, діалогів, використання дидактичних ігор. Названі форми і методи сприяли активізації творчого мислення та професійних інтересів студентів, виробленню в них особистого погляду на проблему розвитку їхньої професійної свідомості; забезпечили динамічний характер навчального процесу.

Закріплення в майбутніх вчителів установки на формування вокально-мовленнєвої культури як професійно значущої якості відбувалося в ході індивідуально-практичних занять з постановки голосу. Провідними методами були: створення проблемно-конфліктних ситуацій, ситуацій оцінювання, "успіху", захоочення та "емоційного заглиблення".

На другому етапі студенти накопичували вокально-мовленнєвий досвід, який, на нашу думку, становить єдність знань, навичок і умінь, емоцій та почуттів, потрібних для виконання вокально-мовленнєвих дій у школі. Організаційно-методична робота в цьому напрямку здійснювалася в умовах колективної та індивідуальної навчальної діяльності. Емоційно-образний зміст і характер

викладання навчального матеріалу зумовлювалися дидактичними положеннями про те, що формування стійких знань і вмінь відбувається на основі "актуалізованого інтересу". Основними методами були: спостереження, аналогії, порівняння, проникнення, парна дія, тренаж, творчі вправи. Нами було використано також адаптований варіант методів театральної педагогіки /рольові ігри, етюди, вправи з психотехніки/, що сприяло формуванню в студентів уміння свідомо виробляти внутрішнє бачення відповідно до мети та змісту вокально-мовленнєвої дії. Головним методом оволодіння вокально-мовленнєвою технікою став інтонаційно-фонетичний метод, який передбачає постановку голосу на засадах фонетики мови та мовленнєвих інтонацій і не порушує природи голосового механізму.

На третьому етапі студенти творчо застосовували набутий вокально-мовленнєвий досвід, що стало логічним продовженням попередніх етапів. Оскільки під час вокально-мовленнєвої практики, близької до професійної діяльності учителя, можливе виникнення мотивів, що діють реально, оптимальними організаційними формами занять ми обрали колективно-групові. Було використано такі методи: імітаційно-моделюючі і ситуаційно-ділові ігри; творчі завдання; мовленнєві імпровізації; міні-викладання. Самостійний вибір тематики, підготовка і проведення літературно-музичних композицій стали узагальнюючою формою творчої діяльності, результати якої виявили рівень сформованості вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів.

У ході формуючої дослідно-експериментальної роботи простежено динаміку рівнів сформованості вокально-мовленнєвої культури студентів педіаку протягом всього періоду навчання. Посеместрові контрольні зрізи, мета яких полягала в порівнянні даних контрольних та експериментальних груп студентів, свідчили про однаковий рівень

їхнього вокально-мовленнєвого розвитку на початку експерименту, фіксували набутий досвід майбутніх вчителів у конкретному обсязі опрацьованого навчального матеріалу. Критеріями оцінки були змістовні характеристики вокально-мовленнєвої культури студентів: а/ рівень педагогічної спрямованості на вокально-мовленнєву діяльність як показник готовності до виховання особистісної вокально-мовленнєвої культури; б/ якість засвоєних теоретичних та методичних знань як показник сформованості теоретичної бази вокально-мовленнєвої культури; в/ ступінь володіння вокально-мовленнєвими уміннями як показник методичного та практичного забезпечення вокально-мовленнєвої культури.

Методи діагностування дали можливість отримати порівняльні дані /див. табл. I/, які свідчать, що після проведення формуючого експерименту кількість студентів з експериментальної групи, які мають системно-моделюючий рівень сформованості вокально-мовленнєвої культури значно збільшилася /з 12% до 58%/, а з контрольної - лише до 22,5%.

Таблиця I

Порівняльний аналіз рівнів сформованості вокально-мовленнєвої культури студентів педвузів /в % /

Р і в е н ь	На початку експерименту		Наприкінці експерименту		
	!	ЕГ	!	ЕГ	
Системно-моделюючий		12	!	58	22,5
Локально-моделюючий		30	!	42	40,8
Адаптивно-репродуктивний		58	!	-	36,7

Відмітимо, що в експериментальній групі /кінцевий результат/ не виявлено студентів, які мали адаптивно-репродуктивний /низький/ рівень сформованості вокально-мовленнєвої культури, тоді як у контрольній вони становили 36,7% загальної кількості досліджуваних. На підставі одержаних даних зроблено статистично обґрунтований висновок про те, що рівень сформованості вокально-мовленнєвої культури вищий у студентів експериментальної групи.

Формуючий експеримент підтвердив гіпотезу дослідження. Запропонована нами організаційно-методична система формування вокально-мовленнєвої культури студентів реалізується за певних педагогічних умов: поетапність і варіативність використаних організаційних форм навчання; диференційований підхід до вокально-мовленнєвого розвитку студентів; діалогічність процесу педагогічної взаємодії; актуалізація емоційно-мотиваційної сфери студентів; активізація самостійної вокально-мовленнєвої діяльності майбутнього вчителя.

Результати експериментальної роботи дають підстави зробити такі висновки:

1. Формування вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів початкових класів і музики в педвузі можна розглядати в загально-дидактичній структурі дисциплін гуманітарної спрямованості, що веде до методичного забезпечення їхньої професійної діяльності у педагогічній та соціокультурних галузях.

2. Визначені поняття і структура вокально-мовленнєвої культури майбутнього педагога дають можливість розглядати її як цілісну систему і складне динамічне утворення, що відображує рівень емоційно-естетичного розвитку особистості, сформованості її інтересів, потреб, емоційно-ціннісних орієнтацій, розвинутості естетичної свідомості.

3. Виявлені в дослідженні компоненти вокально-мовленнєвої

культури /емоційно-мотиваційний, пізнавально-когнітивний, регулятивно-дійовий/ та педагогічні умови сприяють ефективному функціонуванню розробленої організаційно-методичної систем, яка передбачає: а/ поетапне освоєння студентами систематизованого навчально-теоретичного матеріалу; б/ широкий спектр активних методів навчання, що ґрунтуються на емоційно-асоціативній природі мистецтва; в/ варіативне використання організаційних форм навчально-виховного процесу /групових, парно-групових, індивідуальних тощо/; г/ розширення видів навчально-пізнавальної діяльності завдяки впровадженню спецкурсу "Основи вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів" і експериментальної методики постановки голосу.

Реалізація організаційно-методичної системи на трьох етапах формуючого експерименту свідчить про її ефективність.

Розкриття складності природи і багатогранності проблеми формування вокально-мовленнєвої культури студентів факультету підготовки вчителів початкових класів не вичерпується проведенням дослідженням. Конче потрібно створити цілісну систему вокально-мовленнєвої підготовки студентів в умовах двопрофільної спеціалізації на основі єдності дисциплін естетичного і психолого-педагогічного циклів; здійснювати пошук шляхів підвищення вокально-мовленнєвої майстерності викладачів вузу.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Совершенство вокально-речевого мастерства будущих учителей музыки // Формирование личности советского учителя: опыт и проблемы: Тезисы докладов и сообщений региональной научно-практической конференции. - Измаил, 1989. - С. 157.

2. Формирование вокальных умений в подготовке учителя музыки // Учитель и общество: Опыт, проблемы, поиски /К 50-летию Измаильского педагогического института: Материалы региональной научно-

практической конференции. - Измаил, 1990. - С. 155-157.

3. Методические рекомендации по гуманизации учебно-воспитательной работы с шестилетними первоклассниками: для учителей начальных классов. - Одесса, 1990. - 22 с. /у співавт./.

4. Деякі питання формування вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів початкових класів і музики //Шляхи удосконалення художньо-естетичної освіти учнівської молоді в умовах відродження національної культури: Тези республіканської науково-практичної конференції. - Київ, 1992. - С. 171-173.

5. Роль емоційного фактора в розвитку вокально-технічних навичок майбутніх вчителів //Практична психологія і розвиток таланту: Методичні рекомендації. - Суми, 1992. - С. 83-85.

6. Формування вокально-мовленнєвої культури майбутніх вчителів початкових класів і музики // Культура і освіта: Проблеми, пошуки, творчі знахідки: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Вінниця, 1995. - С. 122-125.

Швец Н.А. Педагогические условия формирования вокально-речевой культуры будущих учителей начальных классов и музыки. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики, Украинский государственный педагогический университет им. М.Драгоманова, Киев, 1995.

В работе установлена зависимость уровня профессионального мастерства учителя начальных классов и музыки от сформированности его вокально-речевой культуры. Автором разработана организационно-методическая система вокально-речевого развития студентов педвуза в контексте общедидактической структуры специального образования, выявлен, научно обоснован и экспериментально проверен комплекс педагогических условий ее реализации.

Shvets N. A. Pedagogical conditions of the formation of vocal speech culture of future teachers of lower forms and musics: Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Science on speciality 13.00.01 - theory and history of pedagogics, Drahomanov Ukrainian State Pedagogical University, Kiev, 1995.

In the work, the dependence of the level of lower forms and musics teacher's professional mastery upon the presence of his or her vocal speech culture was proved. In the context of general didactic structure of special education, the organizational-methodical system of vocal speech development of teacher's training college students was worked out by the author. Correspondingly, the complex of pedagogical conditions of the system's realization was manifested, scientifically proved, and experimentally verified.

Ключові слова: вокально-мовленнева культура, професійна майстерність, педагогічне спілкування, емоційно-мотиваційна сфера, діяльнісний підхід.

Підписано до друку 29.06.1995 р. Об'єм 1, 1. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100. Зам. 197. Безплатно.

Дод УДПУ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.